

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.п.н. Дора Левтерова – Гаджалова

ПУ „Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен

„доктор“

в област на висше образование 1. Педагогически науки

професионално направление 1.2. Педагогика

докторска програма Социална педагогика

Автор: Ива Маринова Бонева

Тема: Социално-педагогически подходи и програми за формиране на приобщаващи нагласи и компетентности у учителите

Научен ръководител: проф. д-р Силвия Николаева, СУ „Св. Климент Охридски“

1. Общо описание на представените материали

Представеният комплект материали от Ива Бонева е в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ. Докторантката е приложила 5 броя статии по тематиката на дисертационния труд.

2. Кратки биографични данни за докторантката.

Докторантката Бонева завършва ОКС „Магистър“ по специалност „Библиотечно-информационни науки“ към Софийски университет „Свети Климент Охридски“, през 1998 година. През 2002 година завършва втора магистърска програма по специалност „Социална политика и социално развитие“ в Университета в Манчестър, в Института за мениджмънт и политики на развитието. През годините на професионалното си развитие е работила като обучител и изследовател към неправителствени организации. Била е научен стипендиант по програма „Чийвнинг“ на Министерството на външните работи и по въпросите на Британската общност на Обединеното кралство и стипендиант на Германския фонд „Маршал“ на САЩ. Бонева е сред основателите и член на Съвета на Българската платформа за международно развитие и бивш член на Борда на Национална мрежа на децата. Член е на Съвета на Отдела за международно специализирано образование и услуги (DISES). Носител е на отличие от президента на Република България за забележи-

телен принос и заслуги в защитата на правата на децата. Отличена е с Международната награда на DISES за лидерство за 2018 г. към Съвета за изключителни деца на САЩ. Наградата е ежегодна и се присъжда на професионалисти с призната експертиза и лидерство на академично и международно ниво в сферата на приобщаващото образование.

Към настоящия момент заема длъжността изпълнителен директор на сдружение „Център за приобщаващо образование”.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Тематиката на дисертационната разработка се отличава с актуалност и значимост в теоретично и в научно-приложно отношение. Реализацията на приобщаващото образование изисква оценяване на приемащата създаване на приобщаващи нагласи и компетентности у всички учители. Създаването на нагласи и компетентности не е едноактен процес, а изисква промяна на установени стереотипи, усвояване на знания, умения и отношения от страна на учителите и се влияе от разнообразни контекстни фактори. Тази промяна е невъзможна без организиран подход. В този план, Бонева сполучливо извежда модел за социално-педагогически подходи и програми за формиране на приобщаващи нагласи у учителите. Поставените цели и задачи от докторантката са удачно формулирани спрямо тематиката на дисертационния труд.

4. Познаване на проблема

Ива Бонева познава не само базисни аспекти на проблематика на дисертационния труд, но и специфични детайли, и оценява творчески литературния материал. Видно от дисертационния труд е позоваването на актуални и значими теоретични източници, които се анализират в съответствие с адекватно поставените цели и задачи.

5. Методика на изследването

Избраната методика на изследване, позволява постигане на поставената цел и получаване на адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд. Методиката е конструирана от:

✓ количествени методи:

- стандартизиран тест ST-IAT (Single target implicit association test) за изследване на имплицитни нагласи,

- стандартизиран тест скала за оценка на експлицитните нагласи TATIS (Teacher Attitudes Towards Inclusion Scale),

- скала за себеувереност TES (Teacher Efficacy Scale 3) с включени допълнителни въпроси за самооценка на компетентностите, необходими за ежедневната работа на приобщаващия учител, които са подложени на вторичен мета-анализ;

- ✓ качествени методи:

- дълбочинни полуструктурирани интервюта с учители представители на три училища, които изследват няколко смислови гнезда - отношение и нагласи към приобщаващото образование; отношение и нагласи към различията; фактори, свързани с характеристики на (образователната) среда; фактори, свързани с характеристики на децата; фактори, свързани с характеристики на учителите; фактори, които са повлияли и влияят върху формиране на нагласите – афективни, поведенчески, когнитивни

- методика с празна запечатана кутия за събиране на мнения, въпроси и отговори за проучване на нагласите и осъзнаването на необходимостта от нови компетенции и нагласи спрямо приобщаващото образование.

- ✓ компаративен анализ на българската програма за приобщаващо образование „Едно училище за всички“, като подкрепяща и формираща приобщаващите нагласи и компетентности на българските учители.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд съдържа 201 страници. Архитектониката е презентирана през увод, теоретична част, състояща се от пет глави, емпирична част, състояща се от три глави, заключение, библиография от 223 източника и 5 приложения. В текста са включени 21 фигури и 11 таблици.

В увода, освен актуалността на проблематиката са отбелязани хипотезата, целта, обекта, предмета, задачите и методическия дизайн на изследването. За дисертационния труд по-удачно би било не хипотезата да формира целта, обекта, предмета и задачите, а да е налице обратната последователност.

Първа част на дисертационния труд е посветена на теоретичната рамка на дисертационното изследване и е представена с пет глави с различна изследователска задача. Бонева синтезирано, в логическа последователност и с изявена авторова позиция внася интерпретации на проблематиката. Докторантката извежда анализи на литератур-

но-научни постижения през концептуалните и приложни измерения на приобщаващото образование като философска, социална и образователна парадигма; същността, типологията и факторите на социално-психологически теории за нагласите, формирането им и тяхната промяна, компетентностите на приобщаващия учител. Изведен е прецизно трикомпонентния модел на нагласите. Специално внимание е отделено на теоретичните основания за концептуализиране на социално-педагогическите подходи и програми за промяна на приобщаващите нагласи и компетентности. Като изключително положителна страна на теоретичния анализ може да се отбележи, че докторантката извежда прецизно и елегантно проекциите на теоретичната рамка върху модела на емпиричното изследване. Чрез ситуираните три равнища на теоретично ниво /имплицитни и експлицитни нагласи, трикомпонентната структура на нагласите и три нива на въздействие/ се конструира базисна изследователска парадигма за оценка на съществуващи социално-педагогически програми и подходи. Иновативен аспект в теоретичния анализ е прецизирането на факторите, които оказват влияние на нагласите на учителите; факторите, свързани с характеристиките на децата; факторите, свързани с характеристиките на образователната среда. Визираните и интерпретирани с научна вещина, три вида фактори за формирането на учителските нагласи към приобщаването се явяват допълващ новаторски компонент на базисната изследователска парадигма. Самата изследователска парадигма е нагледно представена чрез триангулационна схема.

Теоретичният анализ на проблематиката се характеризира с четивност, ползване на актуална научна литература, стегнатост и яснота, и най-вече обхватност на изложението на дисертационния труд.

Втора част на дисертационното изследване е посветена на емпиричното изследване. В шеста глава е изведена методологията. Отделните фази на емпиричното изследване и организацията му са посочени коректно и ясно. Мета-анализът на нагласите и дълбочинните полуструктурирани интервюта са проведени с 30 учители от три различни училища с различен демографски и приобщаващ профил през 2017 година. В тази глава са поставени още две детайлни хипотези и допълнителна цел към емпиричното изследване. В седма глава се представени резултатите от емпиричното изследване. Резултатите са онагледени с диаграми и таблици, и са коментирани през данни на други изследователи. В осма глава са представени анализа на резултатите и дискусия по тях. Дискусията е презентирана по отделните фактори на изследването с търсене на общо-фокусни и детайлни обяснителни модели. Прави впечатление, че докторантката търси едновременно научна позиция и изразява емоционална пристрастност към проблематиката, особено при апро-

бирането на програмата „Едно училище за всички“. Факт, който говори за личната ангажираност с темата.

В заключението е изразено категоричното авторовото мнение и удовлетвореност от резултатите от проведеното дисертационно изследване. Изведени са препоръки към практиката под формата на въпроси и препоръки към академичната общност чрез неизяснени пространства на нагласите. Към този вид препоръки се отнасят:

- полезността на провеждане на изследването на имплицитни нагласи, съгласно методиката *single target implicit association test (ST-IAT)* да бъде разширено и да работи с по-голяма извадка, за да могат изводите да са сравними и с чужди изследвания (Greenwald & Krieger, 2006; Scior, 2014).

- изследване на факторите, които повлияват имплицитните нагласи на българските учители, макар това да е ново и малко изследвано поле и на световната академична сцена.

- изследване на взаимовръзките между социалните фактори, средата, социално-политическата обстановка и нагласите на учителите

- отражението на тези фактори върху свързаните с нагласите и компетентностите поведения на учителите в класната стая, като теорията на дейността на Ю. Енгесъром може да бъде приложена и в анализа на други текущи или бъдещи социално-педагогически програми и подходи, за да се проследи въздействието и да се направи по-задълбочен академичен анализ на социалните фактори, които повлияват качествено образование за всички, както и да се очертаят възможни подходи за въздействие.

В приложения са представени профил на приобщаващия учител, въпросите от метода „празна запечатана кутия“, адаптираната TATIS скала, адаптираната TES скала и въпросника за полуструктурираното интервю.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Ива Бонева посочва две пространства на приноси:

- в теоретичен план - анализът и концептуализирането на голям обем от данни и теории от различни дисциплинарни полета, които са обединени в една обща рамка, позволяваща разглеждането и, впоследствие, предлагането на работещи инструменти за промяна на нагласите и компетентностите на общообразователните учители.

- в практически план - контролен списък за създаване, изпълнение и оценка на социално-педагогически програми за промяна на нагласите и компетенциите, и разработения методически дизайн за оценка на нагласите на общообразователните учители – както и на различните фактори, които оказват влияние.

Посочените приноси приемам напълно. Към тях, предвид интердисциплинарността на дисертационния труд, могат да се добавят и приносни моменти, свързани с обогатяване на научните изследвания по проблемите на приобщаващото образование, по проблемите на социално-педагогическите програми и подходи и по проблеми, свързани с компетентностите на учителите.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите на докторантката Ива Бонева са общо пет и са статии по проблематиката на дисертационното изследване. От статиите – две са на чужд език /по една на руски и една на английски език/ и три на български език. Три от публикациите са представени на конференции и две са публикувани в реферирано списание.

9. Автореферат

Авторефератът е направен според изискванията на съответните правилници, и отразява основните резултати, постигнати в дисертацията.

10. Критични забележки и препоръки

Проведеното изследване притежава безспорни достойнства, но би било полезно да не се правят отправки към част от дизайна на емпиричното изследване от шеста глава към увода и приносите да бъдат по-структурирано представени. Отбелязаната забележка в никакъв случай не понижават достойнствата на дисертационния труд. Както теорията, така и практиката на приобщаващото образование имат необходимост от изследвания и проучвания на добри практики и добър учителски опит.

11. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Дисертационното изследване и визираните приноси безапелационно изискват популяризиране и широко разпространение. Добре би било, Ива Бонева да публикува дисертационния труд, за да бъде от полза не само на учители, но и на родители и ученици, а и на други специалисти, работещи в областта на приобщаващото образование, и приобщаващите политики и приобщаващите култури.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички*

изискания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Представените материали и дисертационни резултати **напълно** съответстват на специфичните изисквания на Факултета по Науки за образованието и изкуствата, приети във връзка с приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантката Ива Бонева **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност Социална педагогика като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на Ива Маринова Бонева в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма „Социална педагогика“.

22.04. 2019 г.

Рецензент:

(проф. д.п.н. Дора Левтерова - Гаджалова)